

Jadwiga Czachowska

Feliksa Lichodziejewska (18 maja
1928 - 4 lutego 1997)

Pamiętnik Literacki : czasopismo kwartalne poświęcone historii i krytyce
literatury polskiej 88/4, 235-240

1997

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach
dozwolonego użytku.

FELIKSA LICHODZIEJEWSKA

(18 maja 1928 – 4 lutego 1997)

Feliksa Lichodziejewska (dla przyjaciół Ela) należała do nielicznych badaczy współczesnej literatury polskiej, których dorobek naukowy łączy dokumentację literacką z historią literatury i edytorstwem.

Urodziła się w Skierniewicach. Była córką pracownika Polskich Kolei Państwowych, Jana Walczaka, i Władysławy z domu Pęszko. W Skierniewicach spędziła dzieciństwo i lata szkolne. Rozpoczęła w czasie okupacji niemieckiej naukę na tajnych kompletach gimnazjalnych kontynuowała po wojnie w Gimnazjum i Liceum Żeńskim. Należała do Związku Harcerstwa Polskiego – była przyboczną komendantki hufca. Od roku 1947 studiowała polonistykę na Uniwersytecie Warszawskim. Zaangażowana nadal w działalność społeczną, po rocznym prowadzeniu drużyny w Warszawie została członkiem Związku Młodzieży Wiejskiej „Wici” (prowadziła koło żywego słowa w podwarszawskiej wsi Wiązowna), a po zjednoczeniu organizacji młodzieżowych należała – do roku 1952 – do Związku Młodzieży Polskiej. W tymże roku uzyskała magisterium i wyszła za mąż za inżyniera Cezarego Lichodziejewskiego.

Już w czasie studiów, w roku 1950, została zatrudniona przy opracowywaniu nowej, rozszerzonej edycji *Literatury polskiej* Gabriela Korbuta, przygotowywanej pod opieką naukową Instytutu Badań Literackich. W roku 1951 otrzymała w tymże Instytucie etat młodszego asystenta. Odtąd, aż do przejścia na emeryturę w roku 1989, była związana z Instytutem i z tymi jego jednostkami organizacyjnymi, które prowadziły planowane na dużą skalę prace bibliograficzne i słownikowe ważne dla badań nad literaturą XX wieku: z Działem Historii Literatury Polskiej XX Wieku, od roku 1954 – Działem Dokumentacji Naukowej Literatury Końca XIX i XX Wieku, od 1966 – Pracownią „Słownika współczesnych pisarzy polskich”, przemianowaną w roku 1971 na Pracownię Dokumentacji Literatury Współczesnej. Zajmowała kolejno stanowiska: asystenta, starszego asystenta, adiunkta (od roku 1956), następnie – po zdaniu specjalistycznego egzaminu w roku 1962 – dyplomowanego pracownika dokumentacji naukowej (w latach 1971–1978 starszego dokumentalisty dyplomowanego) i ponownie adiunkta naukowo-badawczego.

Plan pracy osób zatrudnionych w działach dokumentacyjnych Instytutu obejmował przede wszystkim uczestnictwo w przedsięwzięciach zespołowych. W przypadku Lichodziejewskiej były to głównie słowniki biobibliograficzne współczesnych pisarzy polskich. Już od grudnia 1950 brała udział w opracowywaniu tomu 5 *Bibliografii literatury polskiej według „Literatury polskiej” Gabriela Korbuta*, mającego objąć nie uwzględnione w dziele Korbuta hasła pisa-

rzy, których twórczość rozwijała się w latach 1914–1939. Redaktorem tomu była Ewa Korzeniewska, zespół składał się w większości ze studentów polonistyki, którzy nie mieli przygotowania bibliograficznego i dopiero poznawali metody stosowane w tej specjalizacji. Przedsięwzięcie było trudne, gdyż opracowywanie haseł osobowych, składających się z faktograficznych życiorysów oraz bibliografii twórczości i opracowań, trzeba było poprzedzić nie tylko gromadzeniem materiałów na podstawie źródeł pośrednich i katalogów, ale też przebadaniem z autopsji zawartości około 200 periodyków wydawanych w latach 1900–1952. Ostatecznie, po wielu redakcjach próbnych, dzieło zostało ukończone dopiero po kilkunastu latach i otrzymało tytuł *Słownik współczesnych pisarzy polskich*. Na ogólną liczbę 826 haseł, których autorstwo nie było zaznaczane, Lichodziejewska opracowała około 100 o łącznej objętości blisko 25 arkuszy wydawniczych. Za słownik wydany w czterech tomach (1963, 1964, 1964, 1966) zespół otrzymał w roku 1966 nagrodę Wydziału I Nauk Społecznych PAN.

Bezpośrednio po wydaniu ostatniego tomu *Słownika* Lichodziejewska, jako członek nowo utworzonej Pracowni „Słownika współczesnych pisarzy polskich” zaczęła uczestniczyć w pracach nad drugą serią tego wydawnictwa. Kontynuacja dzieła była zadaniem pilnym; od roku 1950, który stanowił górną granicę chronologiczną haseł uwzględnionych w serii pierwszej, mijało 16 lat, od roku 1957, który był tam górną granicą podawanych informacji – lat 10. Sytuacja przedsięwzięcia różniła się jednak w sposób istotny od tej z roku 1950, w którym zaczęła powstawać pierwsza seria. Zespół autorski składał się teraz z pracowników wyspecjalizowanych w dokumentacji literackiej, posiadających w większości doświadczenie związane z przygotowaniem słownika. Zasób pośrednich źródeł bibliograficznych znacznie się powiększył. Zdecydowało to o innej organizacji pracy; poszczególne hasła były dziełem konkretnych autorów, do których należało zarówno gromadzenie materiałów jak i napisanie tekstu. Lichodziejewska opracowała 81 haseł osobowych (na ogólną liczbę 473, z których każde było podpisane przez autora). Druga seria *Słownika*, pod redakcją niżej podpisanej, wydana w trzech tomach (1977, 1978, 1980) została wyróżniona nagrodą zespołową przyznaną przez Sekretarza Naukowego PAN w 1980 roku.

Trzecim opracowanym zespołowo kompendium biobibliograficznym w planie naukowym IBL, w którym uczestniczyła Lichodziejewska, był przygotowywany na podstawie *Nowego Korbuta* oraz obu serii *Słownika współczesnych pisarzy polskich* przewodnik *Pisarze polscy*, pod redakcją Jarosława Maciejewskiego. Przeznaczony dla szerokiego kręgu odbiorców, zwłaszcza studentów, miał objąć w jednym układzie alfabetycznym około 3000 haseł osobowych – od staropolszczyzny po współczesność. Przy zachowaniu trzyczęściowej konstrukcji hasła informacje miały być ograniczone do ważniejszych faktów – zarówno w biogramie, jak i w bibliografii. Prace nad przewodnikiem trwały od 1976 roku. Lichodziejewska jako członek zespołu przygotowującego hasła współczesne opracowała 76 haseł. Złożony do druku w roku 1987 przewodnik *Pisarze polscy* nie został wydany ze względów finansowych.

Podobny los, choć z innych przyczyn, spotkał jeszcze jedno przedsięwzięcie zespołowe, w którym w latach 1962–1966 uczestniczyła Lichodziejewska. Była to *Kronika życia literackiego Polski Ludowej. 1944–1963*, przygotowana pod

kierunkiem Ewy Korzeniewskiej. Obejmowała wydarzenia życia literackiego z uwzględnieniem dziedzin pokrewnych: teatru, filmu, radia i telewizji, a także wydarzenia z zakresu badań literackich. Relacjonowała obszernie fakty polityki kulturalnej państwa, przejawy życia instytucjonalnego środowisk twórczych, dyskusje dotyczące literatury, ważniejsze publikacje literackie, krytyczne, naukowe. Lichodziejewska przygotowała w maszynopisie kronikę lat 1955 i 1956 (łącznie 255 stron). Całość oddana do druku w roku 1966 nie ukazała się ze względów cenzuralnych.

Feliksa Lichodziejewska

Obok udziału w pracach zespołowych prowadziła Lichodziejewska indywidualne badania, objęte planem naukowym IBL. Po uzyskaniu magisterium w roku 1952, na podstawie rozprawy pt. *Twórczość poetycka Władysława Broniewskiego*, napisanej pod kierunkiem prof. Jana Zygmunta Jakubowskiego, przystąpiła do opracowywania bibliografii autora *Troski i pieśni*. Bezpośredni kontakt z poetą, nawiązany w czasie przygotowywania hasła do nowej edycji *Literatury polskiej* Korbuta, przemienił się wkrótce w bliską znajomość. Dzięki niej miała Lichodziejewska m.in. możliwość zapoznania się z ocalałym przed zniszczeniem w czasie wojny zbiorem rękopisów wierszy Broniewskiego, przekładów poetyckich i artykułów, a także porównania różnych wersji poszczególnych utworów i zgłębienia tajemnic warsztatu pisarskiego. Niektóre wyniki badań w tym zakresie przedstawiła w studium *Z pracowni poetyckiej Władysława Broniewskiego* („Pamiętnik Literacki” 1954, z. 4), w którym zestawiając przykładowo różne wersje kilku utworów, zwróciła uwagę na fakt, iż dopiero opracowanie rękopisów ułatwi interpretację twórczości i pozwoli dać właściwy i pełny obraz rozwoju ideowo-artystycznego poety.

W roku 1955, w związku z przygotowywaniem w Dziale Dokumentacji Naukowej Literatury Końca XIX i XX Wieku serii „Monografie Bibliograficzne”, która miała objąć bibliografie zawartości ważniejszych czasopism tego okresu, plan pracy Lichodziejewskiej został zmieniony. Zajęła się pismem „Tydzień” wydawanym w latach 1893–1906 jako dodatek do „Kurieru Lwowskiego”.

Bibliografię, opracowaną zgodnie z założeniami serii, poprzedziła obszernym szkicem o dziejach pisma; praca została wydana w roku 1959 łącznie z bibliografią zawartości drugiego dodatku do „Kuriera Lwowskiego”, tygodnika „Na ziemi naszej” (1909 – 1911), autorstwa Aliny Radkowskiej. Obie zyskały bardzo pozytywne oceny prasoznawców.

Prasa galicyjska budziła zresztą w tym czasie duże zainteresowanie Lichodziejewskiej. Myślała nawet o przygotowaniu poważniejszej rozprawy z tego zakresu i w roku 1960 otworzyła w IBL przewód doktorski na temat „»Krytyka« 1896 – 1914. Dzieje wewnętrzne pisma”. Z tematu tego zrezygnowała w roku 1963; zebrane materiały wykorzystała potem częściowo w artykule napisanym dla wydawnictwa zbiorowego „Obraz Literatury Polskiej XIX i XX wieku” (seria 5, t. 1 <1968>) oraz w studium omawiającym stosunek „Krytyki” do literatury rosyjskiej, opublikowanym w tomie zbiorowym pt. *Zwierciadło prasy* (1978).

Po śmierci Broniewskiego (1962) Lichodziejewska zdecydowała się skoncentrować na badaniach dotyczących życia i twórczości poety – z założeniem, iż owocem ich mają być przede wszystkim opracowania bibliograficzne, materiałowe i edytorskie, które stworzą podstawę dla poważnych studiów interpretacyjnych, umożliwią zerwanie z jednostronnym przedstawianiem poezji Broniewskiego i nadmiernym akcentowaniem aktualno-politycznych funkcji jego twórczości. Po przygotowaniu dla szerszych kręgów czytelniczych poradnika bibliograficznego *O Władysławie Broniewskim. 1897 – 1962*, wydanego w roku 1964 w serii poradników Biblioteki Narodowej, rozpoczęła pracę nad monografią bibliograficzną pisarza. Zachowując podstawowe założenia tej szczególnej odmiany bibliografii osobowej, sformułowane zespołowo w gronie pracującym wspólnie w latach 1954 – 1955, znacznie wzbogaciła część podmiotową, wprowadzając przy poszczególnych utworach informacje o wszystkich wersjach rękopiśmiennych; w rozbudowanych adnotacjach podawała też obszerne dane o genezie i dziejach tekstu, okolicznościach publikacji i recepcji społecznej. Praca stała się podstawą doktoratu (1968, promotorem był prof. Kazimierz Wyka). Po jej wydaniu w roku 1973 krytyka zgodnie przyznała, iż jest to dzieło fundamentalne, podstawowe dla wszystkich badań interpretacyjnych i prac edytorskich dotyczących Broniewskiego, a także niezwykle cenne dla zainteresowanych życiem literackim epoki. W roku 1974 praca została wyróżniona nagrodą „Miesięcznika Literackiego”.

Równocześnie zaczęła Lichodziejewska podejmować prace edytorskie dotyczące dorobku poety. Zainicjowała bibliofilską edycję cenniejszych autografów, pozyskując dla tej idei Adama Mauersbergera, dyrektora Muzeum Literatury im. Adama Mickiewicza. Z zaplanowanego w serii „Blok-Notes Muzeum Mickiewicza” cyklu *Podobizny autografów Władysława Broniewskiego* ukazał się – w jej opracowaniu – tylko pierwszy tom (1964), zawierający faksymilia wszystkich zachowanych rękopiśmiennych wariantów wierszy składających się na tom *Troska i pieśń* oraz pełny tekst poematu *Komuna Paryska*, znany przedtem tylko w formie ocenzonej przed wojną. Publikowała też, jako cenny materiał do badań życia i twórczości, wybory korespondencji pisarza. Po edycji *Korespondencji Władysława Broniewskiego z Bronisławem Sylwinem Kenckiem* („Pamiętnik Literacki” 1971, z. 4) wydała w roku 1981 w dwu potężnych tomach wybór 575 listów do Broniewskiego, pt. *Od bliskich i dalekich. 1915 – 1939* (za który otrzymała w roku 1982 nagrodę Sekretarza Naukowego

PAN), a w 1994 — *Korespondencję Broniewskiego z córką. 1941 — 1945* (wybór 18 listów, „Pamiętnik Literacki” 1994, z. 3); całość, zawierająca ponad 50 listów Broniewskiego i ponad 20 listów Anki, przygotowana do druku i złożona w wydawnictwie, dotąd nie została opublikowana. Opracowała też Lichodziejewska rękopiśmienny tekst *Pamiętnika 1918—1922* Broniewskiego, opatrując go wstępem i komentarzem. Wydany został w wyborze Wandy Broniewskiej w roku 1984.

Szczególnie potoczyły się dzieje zamierzonej przez Lichodziejewską edycji krytycznej utworów pisarza (miała ona nosić tytuł *Dzieła zebrane*). Całość, projektowana jako 7-tomowa, została wprowadzona do planu naukowego IBL w roku 1976. Cztery pierwsze tomy miały objąć utwory poetyckie, tom 5 przekłady i wiersze dla dzieci, tom 6 prozę oraz prace krytyczne i publicystyczne, a ostatni — teksty autobiograficzne (pamiętnik, listy, odpowiedzi na ankiety oraz autoryzowane wywiady). Wydania podjął się Państwowy Instytut Wydawniczy, zobowiązując się przystąpić do druku po otrzymaniu czterech pierwszych tomów. Zostały one złożone w latach 1980—1987. Wydawnictwo jednak, ze względu na trudności finansowe, do wydania nie przystąpiło i zwróciło tekst.

Nie widząc szans na zrealizowanie edycji krytycznej wierszy Broniewskiego, Lichodziejewska zdecydowała się wydać przynajmniej utwory nie znane czytelnikom w kraju, bo nie dopuszczane do druku ze względów cenzuralnych. W 1992 opublikowała odkrywczy tom pt. *Broniewski bez cenzury 1939—1945*, zawierający wybór wierszy z tego okresu; poprzedziła go świetnie udokumentowanym szkicem historycznoliterackim o życiu i twórczości poety w latach drugiej wojny światowej.

Studia i rozprawy historycznoliterackie poświęcone Broniewskiemu zaczęła publikować już w latach pięćdziesiątych. W roku 1966, jako autorka tomu o pisarzu w „Bibliotece Polonisty”, wybór materiałów krytycznych poprzedziła obszernym wstępem, który został oceniony przez krytykę jako pierwszy rzeczowy i obiektywny zarys monograficzny ukazujący twórczość Broniewskiego w skomplikowanych związkach z biografią. W latach następnych ogłosiła kilka znaczących studiów, m.in. *O rękopisach Władysława Broniewskiego* w tomie zbiorowym *Z problemów literatury polskiej XX wieku* (t. 2 <1965>), *Program poetycki Władysława Broniewskiego* w tomie zbiorowym *Władysław Broniewski. W piątą rocznicę śmierci* (1967), *Kontakty Broniewskiego z literaturą rosyjską w dwudziestoleciu międzywojennym* w tomie zbiorowym *Po obu stronach granicy* (1972), *Wojenne losy wierszy. (Z zagadnień recepcji poezji Władysława Broniewskiego w latach wojny i okupacji)* w tomie zbiorowym *Władysław Broniewski w poezji polskiej* (1976).

Doceniając dorobek naukowy Lichodziejewskiej, zwłaszcza prace poświęcone Broniewskiemu, Towarzystwo Naukowe Płockie wybrało ją w roku 1993 na członka zwyczajnego.

W roku 1996, po wielu latach starań i zabiegów Lichodziejewskiej o wydanie edycji krytycznej dzieł Broniewskiego, pojawiła się wreszcie możliwość częściowej realizacji tej inicjatywy. W związku ze zbliżającą się setną rocznicą urodzin poety (17 grudnia 1997) wsparcia finansowego udzieliły: Komitet Badań Naukowych i Towarzystwo Naukowe Płockie. Publikacji czterech tomów, pt. *Poezje zebrane* — do poezji bowiem zostały ograniczone plany pierwotne — podjęło się toruńskie wydawnictwo ALGO. Edytorka przygotowała zmodyfi-

kowany kształt edycji. Do realizacji wydawniczej został przeznaczony pełny zasób wierszy Broniewskiego, wraz z przekładami poetyckimi i utworami dla dzieci. Wydanie zostało opracowane z wielką starannością, na podstawie długoletnich studiów nad rękopisami poety, z uwzględnieniem kolejnych redakcji autorskich, z rejestrem odmian i precyzyjnym komentarzem tekstologicznym. Edytorka z godną szacunku i podziwu wytrwałością, przewyżając obciążającą ją chorobę, do chwil ostatnich troszczyła się o wszelkie szczegóły prac wydawniczych. Była w pełni świadoma, że nie wygra wyścigu z czasem, że nie doczeka ostatecznego rezultatu swych wieloletnich wysiłków. Już na etapie rozpoczynającego się składu drukarskiego losy wydania powierzyła opiece przyjaciół. Korekt nie doczekała. Edycja ukazała się z końcem września 1997.

Nazwy działów i pracowni IBL, w których pracowała, zmieniały się kilkakrotnie, ale w rzeczywistości przez prawie 40 lat Ela była członkiem tego samego zespołu, związanego serdeczną przyjaźnią w pracy i w życiu prywatnym. Razem stawialiśmy pierwsze kroki w pracach bibliograficznych i razem staraliśmy się później ukształtować dokumentację literacką tak, aby jako odrębna specjalizacja w ramach nauki o literaturze wносиła autentyczne wartości badawcze. Wspólnie też przeżywaliśmy chwile trudne i dobre w życiu każdego z nas.

Była człowiekiem prawym, niezależnym wewnątrz, życzliwym ludziom i lojalnym wobec kolegów. Wszystkie podejmowane prace wykonywała z dużym zaangażowaniem i poczuciem odpowiedzialności, łącząc znanstwo problematyki historycznoliterackiej z gruntownym opanowaniem technik bibliograficznych i edytorskich. Za swoje pierwsze zadanie uważała zawsze badania nad życiem i twórczością Broniewskiego. Celem jej działań było ukazanie poety „nie jako posągu z jednej bryły, ale człowieka tragicznie uwikłanego w historię swoich czasów”, jak sama stwierdziła w telewizyjnym filmie dokumentalnym poświęconym Broniewskiemu.

Jadwiga Czachowska